

BỔ SUNG LOÀI *Zanthoxylum multijugum* Franch. (Rutaceae) CHO HỆ THỰC VẬT VIỆT NAM

Bùi Thu Hà*, Nguyễn Thị Hồng Liên, Nguyễn Văn Quyền,
Vũ Thị Dung, Ngô Văn Tùng

Tóm tắt: Chi *Zanthoxylum* được biết đến với hơn 200 loài, có phân bố chủ yếu ở Đông Á và Đông Bắc Mỹ [Zang et al. 2008], ở Việt Nam hiện biết 9 loài có phân bố ở Việt Nam [Bùi Thu Hà và nnk. 2010]. Trong bài báo này xác nhận loài *Zanthoxylum multijugum* Franch. là loài được bổ sung cho hệ thực vật Việt Nam. *Z. multijugum* Franch. gần giống với loài *Z. scandens* Blume: thân gỗ trườn, gân chính không có gai, số lượng lá chét lớn hơn 10. Tuy nhiên khác biệt bởi đặc điểm gốc tròn, đỉnh lá chét tù hoặc tròn có mấu nhọn (không thuôn nhọn kéo dài). Tiêu bản của loài được thu tại Hà Giang (Yên Minh: Mậu Long) với số hiệu VK 7367 hiện đang được lưu giữ tại phòng tiêu bản của Viện Sinh thái và Tài nguyên Sinh vật (HN).

Từ khóa: Rutaceae, *Zanthoxylum*, Việt Nam.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Theo Phạm Hoàng Hộ (2003) chi Xuyên tiêu (*Zanthoxylum* L.) ở Việt Nam có đề cập đến 11 loài. Bùi Thu Hà (2010) đã đề cập đến 9 loài của chi; theo danh pháp thực vật quốc tế có 2 loài theo Phạm Hoàng Hộ chuyển thành tên đồng nghĩa: *Z. evodifolium* thành tên đồng nghĩa của *Z. ovalifolium* và *Z. scabrum* thành tên đồng nghĩa của *Z. nitidum*. Chi *Zanthoxylum* đặc trưng bởi nhóm đặc điểm: Các lá nõn không dính nhau hoàn toàn, quả nang, lá kép mọc cách, trên lá hoặc vỏ quả, mặt ngoài của cánh hoa có tuyến tính dầu [Zang et al., Bùi Thu Hà và nnk.].

Trong quá trình nghiên cứu các mẫu tiêu bản thực vật có số hiệu VK 7367 thu tại Hà Giang (Yên Minh: Mậu Long) được lưu giữ tại Phòng Tiêu bản thực vật thuộc Phòng Thực vật, Viện Sinh thái và Tài nguyên Sinh vật (HN), chúng tôi xác định tên khoa học các mẫu đó là *Zanthoxylum multijugum* Franch. – trước đây chưa được công trình nghiên cứu nào đề cập đến phân bố ở Việt Nam.

2. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

- Phương pháp thu mẫu theo Nguyễn Nghĩa Thìn (2007).

- Định loại các tiêu bản thực vật thu được theo Nguyễn Tiến Bân (1997), Nguyễn Nghĩa Thìn (1997), Phạm Hoàng Hộ (2003); <http://www.efloras.org> (Thực vật chí Trung Quốc) và kiểm tra danh pháp thực vật theo <http://legacy.tropicos.org/name/50049994>; <http://www.theplantlist.org>.

- So sánh mẫu tiêu bản ở một số phòng tiêu bản thực vật trên thế giới (Kew Herbarium, Muséum national d'Histoire naturelle, Herbarium of the New York Botanical Garden).

3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

3.1. Mô tả chi tiết các đặc điểm hình thái của loài *Z. multijugum* Franch

Thân gỗ, leo; cành non có màu nâu đỏ nhạt, nhẵn; thân, cành và trục lá có nhiều gai. Lá kép, 19-51 lá chét; lá chét mọc cách hoặc gần đối, cuống rất ngắn hoặc gần như không cuống. Phiến lá chét hình bầu dục, thuôn, hình trứng hay hình mác; cỡ 1-5 x 0,5-2,5 cm, có nhiều tuyến tinh dầu nhỏ; mép có khía; gốc chét tròn, bất đối xứng; đỉnh tù, nhọn hoặc tròn có mấu nhọn. Cụm hoa ở nách lá. Hoa mẫu 4-5. Đài cao 1 mm, đỉnh tròn. Cánh hoa màu xanh-vàng nhạt, hình thuôn, dài 2 mm. Hoa đực: có 4 nhị; đỉnh bao phấn hình trứng rộng; trung đới có tuyến; bộ nhụy tiêu giảm, hình nón. Hoa cái: cuống hoa dài hơn hoa đực, từ 0,5-1 cm; bộ nhị tiêu giảm dạng vảy hoặc tiêu giảm hoàn toàn, bộ nhụy gồm 3-4 lá noãn rời, mỗi bầu chứa 1 noãn. Quả nang, khi chín màu đỏ nâu, đường kính đến 5 mm, đỉnh nhọn cong (đỉnh có mỏ). Hạt có đường kính 4-5 mm.

Loc.class.: China: Yunnan (Mengtze) **Isotypus:** A. Henry, #9998 (NY 00007957)

Mùa hoa quả: ra hoa tháng 5-6, có quả tháng 10-1 (năm sau).

Phân bố: Hà Giang (Yên Minh: Mậu Long; GPS: 23° 3'37.1"N, 105° 18'21.6"E, núi đá, độ cao từ 1200m trở lên.). Loài này còn có phân bố ở Trung Quốc (Quý Châu, Vân Nam)

Mẫu nghiên cứu: HÀ GIANG, VK 7367 (HN)

3.2. Khóa định loại các loài khác trong chi *Zanthoxylum* và các đặc điểm nhận biết đặc trưng của loài *Z. multijugum*

1A. Trục mang lá chét có cánh

2A. Bao hoa chưa phân hóa; cụm hoa mọc ở nách lá

3A. Trục cụm hoa không có lông; bao phấn màu đỏ tím.... 1. *Z. acanthopodium*

3B. Trục cụm hoa có lông; bao phấn màu vàng .....2. *Z. armatum*

2B. Bao hoa phân hóa; cụm hoa mọc ở đỉnh cành .....3. *Z. avicenniae*

1B. Trục mang lá chét không có cánh

4A. Cây bụi trườn hoặc cây gỗ nhỏ trườn

5A. Gân chính có gai

6A. Lá chét mọc đối .....4. *Z. nitidum*

6B. Lá chét mọc cách .....5. *Z. laetum*

5B. Gân chính không có gai

7A. Số lượng lá chét 3-5..... 6. *Z. cucullipetalum*

- 7B. Số lượng lá chết lớn hơn 10
 8A. Góc lá chết tròn, đỉnh tù, nhọn hoặc tròn có mấu nhọn....7. *Z. multijugum*
 8B. Góc lá chết nhọn, đỉnh thuôn nhọn kéo dài ..... 8. *Z. scandens*
 4B. Cây gỗ đứng
 9A. Góc lá chết đối xứng
 10A. Số lượng lá chết từ 11-15, lá chết dài 15-20 cm ..... 9. *Z. myriacanthum*
 10B. Số lượng lá chết 3 (5), lá chết dài đến 10 cm ..... 10. *Z. ovalifolium*
 9B. Góc lá chết không đối xứng ..... 11. *Z. rhetsa*

4. KẾT LUẬN

Xây dựng khóa định loại để phân biệt loài *Zanthoxylum multijugum* Franch. với các loài khác trong chi *Zanthoxylum* L. ở Việt Nam

Cung cấp các thông tin về đặc điểm hình thái, mùa hoa quả, nơi phân bố, số hiệu tiêu bản và nơi lưu giữ tại Việt Nam, hình ảnh và một số thông tin của mẫu tiêu bản chuẩn của loài.

Lời cảm ơn: Cảm ơn dự án «Tiềm năng sinh học của nguyên liệu sinh học ở Việt Nam» giai đoạn 12, mã số VONO01.03/20-20

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Nguyễn Tiến Bản, Cẩm nang tra cứu và nhận biết các họ thực vật hạt kín ở Việt Nam, Nxb. Nông nghiệp, Hà Nội, 1997.
- Bùi Thu Hà, Nguyễn Thị Nguyên, Nguyễn Thị Hồng Liên (2010). Phân loại chi Xuyên tiêu (*Zanthoxylum* L.) ở Việt Nam. Tạp chí Khoa học 26 (2S): 101-110. Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội.
- Hartley, T. G. A. 1966. Revision of the Malesian species of *Zanthoxylum* (Rutacea), Journ. Arnold Arbor. 47(3): 171-221. Publishing Cambridge, Massachusetts.
- Phạm Hoàng Hộ, 1999-2000. Cây cỏ Việt Nam (quyển 2): 408-410. Nxb. Trẻ, Thành phố Hồ Chí Minh.
- Nguyễn Nghĩa Thìn, 2007. Các phương pháp nghiên cứu thực vật. Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
- Zhang, D. & Hartley, T. G. Flora of China II: 53-171, 2008.
- <http://www.efloras.org> (tra cứu 3/2020)
- <http://www.theplantlist.org> (tra cứu 3/2020)
- <http://legacy.tropicos.org/name/50049994> (tra cứu 3/2020)

Hình 1. *Zanthoxylum multijugum* Franch. (ảnh: Trần Thế Bách, 2018)

1. cành mang lá và quả; 2. lá kép; 3. lá chết; 4. cụm quả; 5. quả có mủ;
6. quả khô tự mở.

***Zanthoxylum multijugum* Franch. (Rutaceae),
A NEW RECORD FOR FLORA OF VIETNAM**

**Bui Thu Ha*, Nguyen Thi Hong Lien, Nguyen Van Quyen,
Vu Thi Dung, Ngo Van Tung**

Abstract: The genus *Zanthoxylum* has more than 200 species mainly distributed in East Asia and the eastern region of North America (Zang et al. 2008); there were 9 species of *Zanthoxylum* observed in Vietnam (Bui Thu Ha et al. 2010). In this study, species *Zanthoxylum multijugum* Franch. is confirmed as a new record for flora of Vietnam. The species is morphologically most similar to *Z. scandens*: stem woody sarmentose, midvein without spine and a leaf with more than 10 leaflets. However, the species can be differentiated from *Z. scandens* by characteristics of the leaflet (base rounded; apex obtuse, acuminate, rounded, mucronate). Specimens were collected in Ha Giang province (Yen Minh district: Mau Long commune) and have been kept at Herbarium of Institute of Ecology and Biological Resources (HN).

Keywords: *Zanthoxylum*, Rutaceae, Vietnam.
